

Geliş Tarihi: 13.10.2021 Kabul Tarihi: 26.11.2021 Entry Date: 13.10.2021 Accepted: 26.11.2021 Bu

makaleyi alıntılanmak için/ To cite: EYÜBOĞLU, Dursun Can (2021). “Dede Korkut’taki Boğazca

Fatma”, *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.7, s. 90-116.

DEDE KORKUT’TAKİ BOĞAZCA FATMA

Bogazca Fatma in Dede Korkut

Dursun Can EYÜBOĞLU*

Öz

Destanlar hem tarihle hem edebiyatla ilişkilidir. Türkler zengin bir destan geleneğine sahiptir. Dede Korkut Destanları Türk destanları içerisinde önemli bir yere sahiptir ve eski Türk yaşamının bir yansımasıdır. Dede Korkut Destanları, Türk tarihi, coğrafyası, dili, edebiyatı, kültürü, sanatı ve daha birçok konu hakkında önemli bilgiler içermektedir. Dede Korkut’ta birçok kişi adı geçmektedir. Dede Korkut’ta adı geçen kişilerden biri Boğazca Fatma’dır ve Boğazca Fatma’nın adı Dede Korkut Kitabı’nda bir boyda geçmektedir. Kısırca Yenge, Banu Çiçek’in dadısıdır. Boğazca Fatma, Banu Çiçek’in düğününde yanında bulunan kişilerden biridir. Boğazca Fatma tipi destanın alt tabakasında da vardır ve bu tip, “Kam Böri’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”nun bugünkü Türkiye varyantlarında, Türkmen varyantında, hatta Alpamiş destanında da görülmektedir. Toplumsal yapıdaki değişimler, yaşam tarzının ve değerlerin değişimi, destanın alt tabakası ile üst tabakasında bazı çelişkilere neden olmuş, destandaki bazı kişiler de bu durumdan etkilenmiştir. Bu kişilerden biri de Boğazca Fatma’dır. Bu makalede, Dede Korkut’taki Boğazca Fatma incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı Boğazca Fatma hakkındaki bilgileri düzenli bir şekilde bir araya getirmek ve bu tipin anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Tarihi süreç içerisinde toplumda yaşanan değişimler destanları da etkilemiş, destanların alt tabakası ile üst tabakası arasında bazı çelişkiler ortaya çıkmış, bu değişimler tiplere de yansımıştır. Bu değişimlerden biri de Boğazca Fatma tipinde görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Bamsı Beyrek, Banu Çiçek, Boğazca Fatma, Kısırca Yenge.

Abstract

Epics are related to both history and literature. Turks have a rich epic tradition. Dede Korkut Epics have an important place in Turkish epics and they reflect the ancient Turkish life. Dede Korkut Epics contain important information about Turkish history, geography, language, literature, culture, art and many more. Many people are mentioned in Dede Korkut. One of the people mentioned in Dede Korkut is Bogazca Fatma and her name is mentioned with a tribe in the epic. Kısırca Yenge is Banu Cicek’s nanny. Bogazca Fatma is one of the people who was with Banu Cicek at her wedding. Bogazca Fatma type is presented in the lower layer of the epic and that type is also seen in today’s Turkish variants of “Kam Bori’nin Oglu Bamsi Beyrek Boyu”, in the Turkmen variant, and even in the Alpamiş epic. Changes in the social structure, changes in lifestyle and values caused some contradictions in the lower and upper layers of the epic, and some people in the epic were also affected by this situation. One of these people is Bogazca Fatma. In this article, Bogazca Fatma character in Dede Korkut is examined. The aim of this study is to bring together the information about Bogazca Fatma in an order and to

* Araştırmacı Yazar, Şair. Türkiye-İstanbul. Email: dursuncaneyuboglu@gmail.com. Orcid: 0000-0003-4163-0976.

contribute to the understanding of this type. The changes in the society during the historical process have also affected the epics, some contradictions have emerged between the lower and upper layers of the epics, and these changes have also been reflected in the types. One of these changes is seen in Bogazca Fatma type.

Keywords: Dede Korkut, Bamsi Beyrek, Banu Cicek, Bogazca Fatma, Kisirca Yenge.

Giriş

Türk halk edebiyatı içerisinde destanların önemli bir yeri vardır. Destanın birçok tanımı yapılmıştır. Bunlardan biri şöyledir: “Destanlar, karşılaşılan problemlerde, her zaman bir cevap oluşturacak değer, norm ve davranışları, temsil edici şahsiyetler aracılığıyla, zamandan zamana taşıyan dil kompozisyonlarıdır” (Tural, 2000: XV). Türk destanları içerisinde Dede Korkut’un önemi konusunda çok şey söylenmiştir. *Korkut* (Eyüboğlu, 2019: 16-28) eserimizde bunların bir kısmına yer vermiştik. Dede Korkut’un önemini ortaya koyan sözlerden birkaçı şöyledir:

Ali Şir Nevai, Korkut Ata’nın Türkler arasındaki şöhreti konusunda şöyle der:

(Korkut Ata) “Türk ulusu arasında şöhreti öyle fazladır ki başka şöhrete ihtiyacı yoktur. Kendisinden yıllarca öncekini ve (yine) kendisinden yıllarca sonraki geleceği haber vermiştir. Çok öğüdü içine alan özlü sözleri ortadadır (*Kocasavaş, 2014: 143*).

Fuat Köprülü, “Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut’u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar.” (Ergin, 2017: 7) sözüyle Dede Korkut’un Türk edebiyatındaki büyük önemini dile getirmiştir.

Avelbek Konıratbayev, Korkut hakkında şöyle demiştir:

Korkut destanlarında işlenen konular, sonraları bütün Türk kavimlerinin destanlarına geçmiştir. Bu yüzden biz, Korkut’u bütün Türk kavimlerinin, günümüzde ise, Türk halklarının hepsine ortak destanlarının ilham atası, Türk destanının ilk örneğini dünyaya getiren ve okuyan destancı, aynı zamanda da bir küyüçü olarak değerlendiriyoruz (2000: 173).

Kamal Abdulla’ya göre Dede Korkut’un öncü rolü şöyledir:

Bugün Kitab-ı Dede Korkut destanlarından yalnızca edebi ve estetik bir değer olarak söz etmek eksik kalır. Bu sırlı destanın mahiyetini kavradıkça ve çok katlı derinliklerine nüfuz ettikçe, onun yalnız kültürel dünyamızın belirli bir şekil kazanmasında değil, aynı zamanda genelde toplumun, özelde ise Oğuz toplumunun bir toplum olarak teşekkülünde ve gelişmesinde öncü rol oynadığını görmekteyiz. Sadece öncü rol oynamakla kalmamış, toplumun iç dokusunu, sınırlarını ve yönlendirici unsurlarını belirlemiştir; hukuki kanunlarını ve yasaklar sistemini kurup düzenlemiş, kadim insanın toplum içinde gelişmesi için belirli, yani somut yollar çizmiştir. Sır içinde Destan, Oğuz toplumunun varlığını gösteren ve hayat normlarını estetikleştirip kendi içinde koruyan ve bugün bize sunan temel hayat pasaportudur (2015: 23).

Pertev Naili Boratav’a göre ise “Dede Korkut Kitabı türkolojinin eskimeyen ve tükenmeyen konularından biridir” (1958: 31).

Türk destanları içerisinde Dede Korkut Hikâyeleri önemli bir yere sahiptir. Dede Korkut Hikâyeleri genel olarak birtakım mücadelelerin destanlarıdır. Bu mücadelelerden ikisi Oğuzların kendi aralarında geçer, bunlardan birinde mücadele bir beyin oğlu ile kendi

adamları arasında (Boğaç Han), diğerinde İç Oğuz'la Dış Oğuz arasındadır (İç Oğuzla Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy); iki hikâyede mücadele doğa ve insanüstü kuvvetlere karşıdır (Deli Dumrul, Tepegöz); bunların dışında kalan sekiz hikâyede mücadele Oğuz beyleri ile kuzeydeki ve batıdaki düşmanlar arasındadır (Ergin, 1989: 26).

Dede Korkut Kitabı'nın bilinen iki nüshası vardır. Bunlardan biri Dresden'de, diğeri ise Vatikan'da bulunmuştur. Dresden nüshası 19. yüzyılın başında, Vatikan nüshası ise daha yakın bir dönemde bulunmuştur ve 1950'den beri bilinmektedir. Dede Korkut üzerindeki çalışmalar genel olarak Dresden nüshasına dayanmaktadır (Ergin, 1989: 56). 2019 yılında Dede Korkut ile ilgili yeni bir el yazması bulunmuştur (Ekici, 2019: 9-14).

Dede Korkut'ta birçok kişi adı geçmektedir. Bu kişilerden biri Boğazca Fatma'dır. Bu çalışmamızda Dede Korkut'taki Boğazca Fatma'yı; adını, Dede Korkut'taki ve sözlü kültürdeki yerini inceleyeceğiz.

1. Boğazca Fatma'nın Adı

Boğazca Fatma, Dede Korkut Kitabı'nda *Boğazca Fatma*, *Boğazca Fatmacık* olarak geçmektedir. Türkmenistan varyantında *Boğaz Kelin*, *Boğazca Kelin*, *Boğazca Patma* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı bir boyda, *Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu*'nda geçer. Türkmenistan varyantında adı bir boyda, *Bamsım Birek*'de geçer (Gökyay, 1973: 321; Erdem, 1998: 795; Ercilasun, 2004: 64).

Faruk Sümer'e göre, Dede Korkut'ta, şahıslardan üçü Türkçe adlar taşımamaktadır. Bunlar; “*destursuzca Bayındır Han'ın çerisin basan*” Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin, “*iki kardaş bebeğin öldürüp zelil gezen*” Düzen oğlu Alp Rüstem ve “*kırk oynaslı*” Boğazca Fatma'dır (1972: 387). Nevin Balta'ya göre, Dede Korkut'taki kişi adlarının çoğunluğu Türkçe kökenlidir. Hikâyelerdeki Boğazca Fatma, Alp Rüstem, Toğsun Oğlu Rüstem gibi kahramanlara ait adlar, Türkçe adlara Arapça adlar ekleyerek oluşturulmuş adlardır (2013: 196-197).

Orhan Şaik Gökyay'a göre, *Boğazca Fatma*'ya (Boğazca Fatmacık), *boğazca* (gebe) lakabı, herhalde ona kızlığında işlediği bir hatadan dolayı verilmiştir. Beyrek'i kandırmak için nişanlısının kaftanını giyip oyuna kalkınca, Beyrek'in ona söylediklerinden, Oğuz içinde adı kötüye çıkmış bir kadın olduğu anlaşılmaktadır (1973: CLXXXIII). Ümral Kırman'a göre, Boğazca Fatma, doğurganlığını yitirmiş bir kadın olarak anlatıda yer alan Kısırca Yenge'yle tam bir karşıtlık oluşturacak biçimde adının başına eklenmiş *Boğazca* (gebe hayvan) sıfatıyla aşırı doğurganlığı ya da cinselliğe eğilimi vurgulanan bir kadındır (2004: 80-81).

Süleyman Teyek'e göre, *Boğazça* adı, *boğaz* isim köküne *-ça*, *-çe* isimden isim yapım eki getirilmek yoluyla türetilmiştir. *-ça*, *-çe* işletme eki bazı sözcüklerde, bazı isimlerde klişeleşerek yapım eki durumuna geçmiştir. Osmaniye ağzında *boğazsak* diye bir sözcük vardır ki, bu sözcüğün mastarı da *boğazsamak* şeklindedir. Bugün de yaşamakta olan *boğazsamak* sözcüğü, *inek veya düvenin boğaya gelme isteği, arzusu, gayreti* anlamında kullanılmaktadır. İnek veya düve, boğaya gelme arzu ve isteğini böğürerek, sağa sola koşuşarak, ağzından veya cinsel uzvundan su gelmek yoluyla belli eder ki, boğaya çekilince de durur, dinginleşir, rahatlar ve bu rahatlama halk arasında onun *döllendiğine* delalet eder. Boğazsamak sözcüğü ile *boğasamak* arasında bir bağlantı olduğu da düşünülebilir. Su-sa-mak örneğinde olduğu gibi, *-sa*, *-se* ekinin işlevi *bir şeye aşırı ihtiyaç duymak* anlamını vermektedir. *Boğaz* ile *boğa* arasında menşe bakımından bir benzerlik olduğu akla uygundur. Dede Korkut üzerine çalışan bazı bilim adamlarının, *yüklü, döllü, gebe* vs. kabul ettikleri bu sözcüğün anlamı metnin bütününe bakıldığında daha anlamlı görünmektedir. Dolayısıyla *boğa-sa-mak*, *boğazlı*, *obur*, *çok yiyen*, *boğazına düşkün*, *mecazen her şeyde obur*, *doymak bilmeyen* anlamına gelmektedir. Dede Korkut'ta, doğurganlıkla kısırlık mücadele etmektedir ve Oğuzlar doğurganlıktan yana tavır almışlardır. *Boğaz kısırak* tabiri ile artık *döllü, yüklü, hamile*, *iki canlı yanında cinsi anlamda doymayan*, *haliyle kırk kişi ile düşüp kalkan kadın* kastedilmektedir. Dede Korkut'un giriş bölümünde "*Oğul kimden olduğun ana bilir.*" diye bir söz vardır. Metnin birkaç satır sonrası görülen *Boğazça Fatma*'nın kınanmasının nedeni *kırk oynaşlı* olduğu iddiası olup, eğer *gebe* ise taşıdığı çocuğun babasının kim olduğunun bilinmemesidir. Irzı koruma ve nesebin sıhhatini sağlamak, ahlaki ve örfi bir değer olup, bunları çiğnediği için *Boğazça Fatma*, bu fiilinden dolayı toplum huzurunda kınanmıştır. *Boğazına aşırı düşkünlük* anlamı dikkate alındığında da sonuç değişmemektedir. Bu durum bir zaaf olarak kabul edildiğinde ve başka zaafalara yol açabileceği olasılığı göz önünde bulundurulduğunda *boğazça* olmak kınanmak demektir (2013: 175-176).

Gülnaz Çetinkaya'ya göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, *Boğazça Fatma* ifadesinde *boğazca* sözcüğü *gebe*, *yüklü* anlamlarına gelmektedir (2015: 186). Aysuda Şahin'e göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Kısırca Yenge'nin zıttı bir durumla, yani çoğalma, üretkenlik ve yaşam ile hikâyede görülen *Boğazca Fatma* geleceğin neslin devamının simgesidir. *Boğazca* (*gebe*) lakabı kızlığından dolayı işlenen bir ayıptan değil, kozmosun temsilciliğini üstlenen *Boğazca Fatma*'nın üretkenliğin ve çoğalmanın yüzü olmasından dolayı verilen bir lakaptır. Hz. Muhammed'in, ataerkil bir toplumda soyunu bir kadından devam ettiren en önemli şahsiyetlerden biri de kızı *Fatma*'dır ki, Ali'nin eşi olup

Peygamber soyunu devam ettiren hayatın işaretidir. Fatma'nın oğulları Hasan ve Hüseyin, peygamber soyunun devamıdır. Boğazca Fatma, adıyla simgelediği değerler bakımından önemli bir yere sahiptir (2017: 119).

Fatıma<Fatıma, *sütten kesen* anlamındadır (Kaçalın, 2006: 135'den aktaran Hazar, 2008: 27).

Dede Korkut'ta geçen bir diğer Fatma adı Hz. Muhammed'in kızı Fatma'dır: Dede Korkut Kitabı'nda *Fatma* olarak geçmektedir. Adı, Dede Korkut Kitabı'nın *Giriş* bölümünde ve Dede Korkut Hikâyeleri'nde bir boyda, *Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy*'da geçer. Fatma, Hz. Muhammed'in ilk eşi Hadice'den olan dört kızından en küçüğüdür. Fatma, Ali ile evlenmiştir ve Hasan ile Hüseyin'in anasıdır (Gökyay, 1973: 323).

Dede Korkut Kitabı'nda Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'ndaki *Boğazca Fatma*'nın adı Türkmenistan varyantında *Bamsım Birek*'de *Boğaz Kelin*, *Boğazca Kelin*, *Boğazca Patma* olarak geçmektedir (Erdem, 1998: 795). Anlaşıldığına göre, *Boğazca Fatma* tipi, destanın alt tabakasında da vardır, ancak en alt tabakasında olup olmadığı konusu belli değildir. Bu tipin destanın alt tabakasındaki adı, büyük olasılıkla, sadece *Boğazca* veya *Boğazca Gelin* idi, ancak tarihi süreç içerisinde bu ad Anadolu-Azerbaycan varyantında *Boğazca Fatma*'ya dönüşmüştür.

2. Dede Korkut'ta Boğazca Fatma

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Bayburt Hisarı'nda on altı yıl tutsak kaldıktan sonra kurtularak yurduna dönen ve deli ozan kılığında Banı Çiçek ile Yalancı oğlu Yaltacuk'un düğününe gelen Bamsı Beyrek, kopuz çalarak, kocaya varan kızın kalkıp oynamasını istemiştir. Önce Kısırcı Yenge kalkıp oynayınca, Bamsı Beyrek, tekrar kocaya varan kızın kalkıp oynamasını söylemiştir. Bu sefer de Boğazca Fatma oynamaya kalmıştır:

Buğur Boğazca Fatıma derler bir hatun varıdı. "Kalk, sen oyna" dediler. Kızın kaftanını geydi. "Çal mere, delü ozan, ere varan kız menem, oynayayım" dedi. Delü ozan eydür:

"And içeyim bu gez, boğaz kısrağa bindüğüm yok,

Binübeni karavata vardugum yok.

Evünüz a(r)dı derecük degülmüydü?

İtünüz adı Barak degülmüydü?

Senün adun kırk oynaşlu Boğazca Fatıma degülmüydü?

Dahu 'aybun açaram, bellü bilgil'

dedi. "Senünile menüm oyunum yok. Var yerüne oturgıl, ere varan (kız) yerinden tura. Ben kopuz çalam, kol şaluban oynaya" dedi. Böyle degeç Boğazca Fatıma eydür: "Buy! Deli (ozan), boğma çıkaracak, olanca 'aybumuzu (başumuzu) kakdı. Tur kız, oynarısan (oyna), oynamazısan cehennem-de kayna! Beyrekden sonra başuna bu hal gelecegin bilüridün?" dedi" (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 90).

Türkmenistan varyantında Bamsım Birek Boyu'nda, Baybövürt Kalası'nda on altı yıl tutsak kaldıktan sonra kurtularak yurduna dönen, deli ozan kılığında Banuv Gız ile Yalançı ovlı Yarancan'ın düğününe gelen Bamsım Birek, kopuz çalarak, evlenen kızın kalkıp oynamasını istemiştir. Önce Gısırca Kelin Yenne kalkıp oynayınca, Bamsım Birek, tekrar kocaya varan kızın kalkıp oynamasını söylemiştir. Bu sefer de Boğazca Patma oynamaya kalmıştır:

Ozan sözüni kutaradır. Şul ha:lat cova:bi, sıra va:şi Boğazca Pa:tma orta: çıkadır ta:

- Men ba:ya çıkadılan gı:z, diydür. Ö:zi te oynama:na başı:dır. Şol ha:lat ozan ona:

Sana di:rler Boğaz Kelin,

Ba:yın içi o:tlı yalın.

Öv a:ldımızda terecik.

Sen yigitlere kerecik.

İtinizin a:dı Barak,

Co:ralarına sensin kerek.

Katı kitsen ayıp açarın,

O:tlı tonunu biçerin.

Kit körünme men közüme,

Pitiva: etgil sözüme.

Bul sözleri Boğazca Kelin eşitedir te ortadan suma:t boladır.

Gızlar bul yağdayı köredirler te:

- Bul makav ozan bizlerin ba:rımız tanı:dır. Ay gı:z Ba:nuv, tur oyna, diydiler (Erdem, 1998: 431).

Dede Korkut'la ilgili çalışmalar/incelemelemler yapan bazı araştırmacılar/Korkutbilimciler, birçok Dede Korkut kişisi hakkında olduğu gibi, Boğazca Fatma hakkında da çeşitli görüşler belirtmişlerdir. Yeri geldiğinde görüşlerimizi de ekleyerek Boğazca Fatma hakkındaki önemli görüşler bir araya getirilecektir. Böylece farklı bakış açılarının karşılaştırılmasıyla bu tipin daha iyi anlaşılması ve yeni araştırmaların önünün açılması amaçlanmaktadır:

Muharrem Ergin, Boğazca Fatma için söylenen *kırk oynaşlıdaki oynaşlıyı dostlu* olarak anlamlandırmıştır (Ergin, 1971: 88). Ülkü Eliuz'a göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda adları geçen Kısırça Yenge ve Boğazca Fatma, toplumsal sürecin yozlaştırdığı iki kadın tipi olup, toplumsal dışlanmanın bireysel yozlaşmayı doğurmasının en dikkate değer örnekleridir. Boğazca Fatma, Oğuz toplumunun ahlaki kurallar bütününden sapmış, uzaklaşmış kadın tipidir. Cinsel eğilimlerinin esiri olan bu kadın, ülkücü kadın tipinin bağlılık, vefa, namus, sadakat, iffet gibi niteliklerine sahip olmayıp, bunları zaman içinde kaybetmiştir. İnsani nitelikleri anlamlar ve değerler sisteminden yoksun olup, adının başında *gebe hayvan* anlamına gelen *Boğazca* sıfatı ve *kırk erkekle yatmış olma* gibi ahlak dışı davranışları ile cinsel eğilimlerinden kurtulamamış bir zavallıdır. O, vefa, bağlılık, sadakat

gibi toplumun kadında olmasını beklediği niteliklerin dışında hareket eder (2000: 152). Ülkü Eliuz'a göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Kısırça Yenge ve Boğazca Fatma, toplumsal sürecin yozlaştırdığı karşı güç (değer) kadın tipini temsil ederler. Doğurganlık-kısırlık çatışmasının tipleştirdiği Kısırça Yenge, biyolojik ve fizyolojik yapısının toplumsal süreçlerle çatışmasının olumsuz yansımaları ile şekillenmiştir (2001: 78).

Ümral Kıрман'a göre, Dede Korkut'ta, Dış Oğuzlardaki kadın kahramanların adları ve lakapları dikkat çekicidir. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Banu Çiçek, aklı başında, örnek gösterilen ve Salur Kazan'ın inançlısı ve herkesin takdirini kazanmış Beyrek'e layık görülen bir kızıdır ve adına eklenmiş *çiçek* sözcüğü onu doğaya yakınlaştırmaktadır. Kısırca Yenge, Banu Çiçek'in dadısı olup, doğurganlığını yitirmiş bir kadın olarak anlatıda yer almaktadır. Boğazca Fatma ise, Kısırca Yenge'yle tam bir karşıtlık oluşturacak biçimde adının başına eklenmiş *Boğazca* (gebe hayvan) sıfatıyla aşırı doğurganlığı ya da cinselliğe eğilimi vurgulanan bir kadındır. Dış Oğuz'da, Banu Çiçek'in yakın çevresinde yer alan ve ancak Banu Çiçek'in varlığıyla dengelenen iki karşıt kadın tipi bir arada görülmektedir. Dış Oğuz koluna ait görülen anlatılardaki kadın kahramanların çokluğu da Dış Oğuz kolunun kültüre oranla doğaya daha yakın olduğunu gösteren simgesel işaretlerdir. Dede Korkut'taki kadın kahramanların çoğu, Dede Korkut Kitabı'nın giriş bölümünde yer alan kadınların dört türlü olduğu şeklindeki sınıflandırmadan ilk gruba yani *evin dayacağı* grubuna girmekte olup, sadece Boğazca Fatma ile Kısırca Yenge bu ilk grup dışında kalmaktadır (2004: 80-81, 166).

İmre Adorjan, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Macaristan'ın Türk köylerinden yazıya alınmış *Taklidi Gelin*, *Yalancı Gelin* oyununun izlerini aramaktadır ki, bu geleneğe göre, düğünde gerçek gelini getirmeden önce, yeni damada, yaşlı, çirkin, özürlü bir kadını gösterip şakalaşmaktadırlar. İmre Adorjan'a göre, bu oyunda görülen yaşlı, çirkin, özürlü elbiseli yalancı gelinle Kısırca Yenge tipi arasında bir ilişki vardır (Adorjan, 2007: 57'den aktaran İmanov, 2016: 794).

Macaristan'ın Türk köylerinde görülen bu oyun/gelenek, Dede Korkut Kitabı'nın yazıya geçirildiği 15.-16. yüzyıllarda Anadolu-Azerbaycan bölgesinde de mevcut olmuş olabilir. Belki de o dönemde ozan ve izleyiciler/dinleyiciler tarafından bilinen eski bir düğün geleneği Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'na yansımış olabilir. Aslında bu geleneğin ilk ortaya çıktığında derin mitolojik ve manevi anlamları söz konusu olmalıdır, ancak birçok geleneğe olduğu gibi, tarihi süreç içerisinde bunlar unutulmuş, sadece geleneğin uygulaması kalmış, daha sonra gelenek de unutulmuş olabilir.

Ruhi Ersoy ve Birsen Akpınar'a göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Beyrek'in, oynamak için önüne çıkan Boğazca Fatma'ya söylediği sözler, şimdilerde kullanılan *Açtırma gutuyu, söyletme kötüyü (Açtırma kutuyu söyletme kötüyü* atasözünün dizelere dökülmüş hâli gibidir (2009: 109).

Ahmet Özgür Güvenç'e göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, deli kılığına giren Beyrek, otağa gelmiş, onun istediği şeyi yapmak zorunda kalan kadınları, delinin gelini tanımadığını düşünerek farklı kişileri oyuna kaldırmışlardır. Oyuna kalkan kadınlar Oğuz'da kötü nam edinmiş kişilerdir. Beyrek, deli kılığına girmiş olmanın verdiği rahatlıkla bu kadınların bütün gizli saklılarını ortaya dökerek kadınları hem utandırmış hem de gülünç duruma düşürmüştür. Bunu da mizahi şiirler söyleyerek yapmıştır. Kısırca Yenge'nin çobanlarla ilişkisi olduğunu ima eden Beyrek, Boğazca Fatma'nın birçok sevgilisi olduğunu belirtmiş ve bu şekilde kadınları komik bir duruma düşürmüştür. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Beyrek'in şiirleri söylerken takındığı mizahi üsluptur. Unutmamak gerekir ki, bu tip bir durum, küçük düşürülen için ne kadar kötü ise, küçük düşürme durumunu gören ya da küçük düşüren kişi için o kadar eğlenceli ve gülünçtür. Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma'yı komik duruma düşüren ahlaki bozukluklarıdır (2011: 171-172).

S. Rizasoy'a göre, *Boğazca Fatma*, kozmosun temsilcisi olup, onun *boğazca* sıfatı artıp çoğalmanın, üretkenliğin, yaşamın işaretidir; *Kısırca Yenge*, kaosun temsilcisi olup, onun *kısırca* sıfatı kısırlığın, çocuksuzluğun, ölümün işaretidir; *Banu Çiçek*, merkezin temsilcisi olup, her iki zıt kutbu birleştirmektedir (Rizasoy, 2012: 177'den aktaran Çetinkaya, 2015: 186).

Dikkat çekici bir nokta da *Banu Çiçek*'in adıdır ki, adında ki *Çiçek*, doğa, özellikle de *toprak* ile ilişkilidir. Bu bakımdan *Boğazca Fatma*'nın da *çoğalma ve üretkenlik* ile ilgili olması, destanın alt tabakasında, mitolojik köklerinde, *toprak ve üretkenlik* ilişkisini akla getirmektedir. Nitekim insanın üremesi ve toprağın üretimi birçok bakımdan birbirine benzer kabul edilmektedir. Bamsı Beyrek-Banu Çiçek ilişkisi de bu anlamda düşünülebilir. Destanın mitolojik köklerinde, *insanın üremesi ve toprağın üretkenliği* ile ilgili unsurlar ve mesajlar olabilir. Hatta büyük bir olasılık olarak, tıpkı Oğuzname'de Oğuz Han'ın gökten ve yerden gelen kızlarla birleşip, gökyüzü ve yeryüzü cisimlerinin adlarını taşıyan çocuklarının doğması, gökyüzünün, yeryüzünün oluşumu ve insanın türeyişiyle ilgili inanışlar ve mesajların benzeri, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, destanın en alt katlarında da yer alıyor olabilir.

Süleyman Teyek, *Kitab-ı Dede Korkut'ta Diplomatik Lisan: Halkbilimi Bakımından Bir Anlam İncelemesi* adlı tezinde Boğazca Fatma'ya da yer vermiştir. Süleyman Teyek'e göre, Dede Korkut'ta, kadın olsun erkek olsun kendi rızaları ile *zina* işleyenlere takdir edilen ceza ve uygulanan müeyyide ferdi boyutlu bir fiil olarak değerlendirilmektedir ve böyle fiillere uygulanan cezalar ise ölüm gibi ağır bir ceza değildir. Gerek Boğazca Fatma, gerekse Kısırca Yenge'nin şahsında uygulanan müeyyideler kınama seviyesinde kalmıştır. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, deli ozan ayıplarını ortaya dökünce Boğazca Fatma, Beyrek'le Banı Çiçek'in durumunu göz önüne getirmiş ve bir kızın biriyle evlilik akdi bulunduğu halde, ölüm neticesinde olsa bile, başka biriyle evlenmeye teşebbüs etmesini *uğursuzluk* olarak görmüştür. Uğursuzluk olarak değerlendirilen bu tavır, aynı zamanda kınanan bir durumu işaret etmektedir (2013: 148, 176).

Teyek'e göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Banı Çiçek'in düğününde, kızlar meclisinde bulunanlar, Kısırca Yenge tecrübesine rağmen önceki hileden vazgeçmemişler, Deli Ozan'ın karşısına bu sefer de Boğazca Fatma'yı çıkarmışlardır. Boğazca Fatma da kendisine verilen emir gereği gelin kızın kendisi olduğunu söylemiş ve meydana çıkmıştır. Gelin kızın kendisi olduğunu söylemek, onun kaftanını (gelinlik) giymek, doğru, dürüst, iffetli, namuslu insan kisvesine girmek anlamına gelmektedir. Deli Ozan'ın mücadelesinin ve bu mücadelede başvurduğu usulün nedeni, namussuzun namuslu, iffetsizin iffetli, yalancının doğru sözlü, eğrinin doğru gibi kılıflara bürünüp kılıklara girerek gayrimeşru usullere yönelmeleridir. Dolayısıyla çatışmanın seyrini ve usulünü daha çok *kötü* tarafın tayin ettiği söylenebilir. Deli Ozan, Boğazca Fatma ile karşılaştıklarında ona karşı bazı istiareler kullanmıştır ki, bunların başında geleni *boğaz* istiaresidir. Boğaz, gebe hayvan, gebe, yüklü, döllu demektir. Boğazca Fatma, gebe kısırağa benzetilmiştir. Bu bakımdan Kısırca Yenge'nin zıddı durumdadır. Deli Ozan, Kısırca Yenge'yi kısırlık kusuru üzerinden vurup meydana indirince, bu sefer kısırlık kusuru olmayan, doğurganlık vasfına sahip biri meydana çıkarılmıştır ki, bu kişi Boğazca Fatma'dır. Boğazca Fatma, doğurgan olsa da onun da Deli Ozan'ın bildiği başka açıkları vardır. Evlerinin yerini ve köpeklerinin adını bildiğini, kendisine de *kırk oynaşlı Boğazca Fatma* dendiğini belirterek onun ailesi, şahsı ve geçmişi hakkında çok şey bildiğini göstererek Boğazca Fatma'yı tehdit etmiştir. Boğazca Fatma da bu tehdide boyun eğerek meydana çekilmiştir. Boğazca Fatma, Deli Ozan tarafından ayıpları açılınca, hem Deli Ozan'a hem de Banı Çiçek'e beddua etmiş, bu işlerin nedeniyle ilgili bir de kehanet gibi bir kanaat belirtmiştir ki, bu kanaat, Deli Ozan'ın, Banı Çiçek ve onun çevresine musallat olmasının nedeninin Banı Çiçek'in Beyrek'le olan nişanını bozmuş olmasıdır.

Boğazca Fatma'nın bu ifadesi, halkın her ne şekilde olursa olsun verilmiş sözden, kesilmiş akitten ayrılmaması gerektiğini düşündüğünü yoksa başına çok kötü olayların geleceği inancını taşıdığını göstermektedir (2013: 597-598).

Gürol Pehlivan, *Dede Korkut Kitabında Yapı, İdeoloji Ve Yaratım* adlı tezinde Boğazca Fatma'ya da yer vermiştir. Pehlivan'a göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Bamsı Beyrek, Boğazca Fatma'ya "*kırk oynaşlı*" demiştir. Burada seçilen dere ve köpek öğeleri ilginçtir. Burada, Boğazca Fatma ile gizlice buluşmaların bilmeleri gereken önemli hususlardan bahsedilmiştir. Beyrek, Boğazca Fatma ve oynaşlarının dere içinde buluştuklarını ima etmiştir. Boğazca Fatma'yı çağırınların evin köpeğinin adını bilmeleri ve hayvanın havlamaması için ona adıyla seslenip belki de yiyecek bir şeyler vermeleri gerekmektedir. Dresden nüshasında, "*Evünüz a(r)dı derecük degül miydi? / İtünüz adı Barak degül miydi? Senün adun kırk oynaşlı Boğazca Fatma degül miydi?*"; Vatikan nüshasında, "*Evünüz ardı derecük, / İtünüz adı Baraçuk degil midür? Senün adun kırk oynaşlı Bogazca Fatmacık degil midür?*" demektedir. Burada pek bilinmeyen iki ek kullanımından da söz etmek gerekir. Türkçe'de +cık, +cük ekleri küçültme işlevinin dışında, küçümseme işlevinde de kullanılabilen, +ca eki ise, eklendiği ada olumsuz bir anlam katmaktadır. Nitekim burada *Derecük*, *Baraçuk* ve özellikle de *Boğazca Fatmacık* kelimelerinde görülen bu ekler, küçümseme anlamındadır. Dresden nüshasında *derecük* dışındaki *Barak* ve *Fatma* sözcükleri eksiz verilmiştir. Bu ilgiye değer bir ayrıntıdır. Çünkü Dresden nüshası, mizahi durumu baştan beri çok ayrıntılamamaktadır, Vatikan nüshası ise tersi bir durum sergilemektedir. Anlaşılan, Vatikan nüshası, muhtemelen orjinal metinde var olan (çünkü *derecük* kelimesi ortak) bu durumu, mizahi anlatımın bir ögesi kabul ederek saklamış, Dresden nüshası ise, atmıştır (2014: 74-75).

Gürol Pehlivan'a göre, Bamsı Beyrek, Kısırca Yenge'nin *kısırlığına*, Boğazca Fatma'nın ise *boğaz(hamile)lığına* gönderme yaparak, onları tahkir etmiştir. Kırk oynaşlı Boğazca Fatma, farklı erkeklerle düşüp kalkarken hamile kaldığı için bu lakabı almış olmalıdır. Bamsı Beyrek, "*Dahi aybun açaram, bellü bilgil*" ifadesiyle Boğazca Fatma'yı tehdit etmiş, Fatma da bu tehdit karşısında derhal oynamayı bırakmıştır. Destanda konuyu Vatikan nüshası daha geniş ve bu sahnelerde de daha mizahi olarak ele almıştır. Bu bağlamda, Vatikan nüshasında Boğazca Fatma, kendisine gülünmesinin müsebbibi olarak Banu Çiçek'i görmüş, teşhir sonunda kendisinin küçük duruma düşürüldüğünü bizzat ifade etmiştir. Esasen Boğazca Fatma'nın da yaptığı hareketlerden toplumun haberdar olduğu bellidir. Nitekim Beyrek'in

“*Senün adun kırk oynaşlu Boğazca Fatıma degül miydi?*” cümlesi bu durumu gösterir niteliktedir (2014: 317-319).

Gürol Pehlivan’a göre, Kam Böri’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’ndaki Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma, Oğuz toplumu içinde hafif meşrep olarak tanınmış kadınlar olup Beyrek tarafından bu durumları yüzlerine vurulunca utanmışlardır. Toplumun en düşük kesiminde yer alan Boğazca Fatma’nın Banu Çiçek’e “*Beyrekden sonra başuna bu hal geleceğin bilürdin*” demesi aşağı işlere layık görülen bir kişinin fırsatını bulduğunda toplumdaki oç almasına ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Böylece Fatma, toplumun değerli bir üyesi olan Banu Çiçek’le kendi konumunu eşitlemiştir (2014: 329, 364-365).

Gülnaz Çetinkaya’ya göre, Kam Böri’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda, *Boğazca Fatma* ifadesinde *boğazca* sözcüğü *gebe, yüklü* anlamlarına gelmektedir. Boğazca Fatma’nın kırk oynaşlı olarak nitelendirilmesi eril bakış açısından toplumsal yapıda kadının sahip olması gereken değerlerini ortaya koymaktadır (2015: 186).

Muhtar Kazımoğlu İmanov, *Bamsı Beyrek Boyunda Yalancı Kahraman Sorunu* adlı bildirisinde Boğazca Fatma’ya da yer vermiştir. Muhtar Kazımoğlu İmanov’a göre, Folklorlarda komik ve gayri komik tipli kahraman ve yalancı kahraman tipinin değişik örnekleri vardır. Kam Böri’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda nişanlı ve yalancı nişanlı söz konusudur ki, Beyrek ve Yalancı oğlu Yalancık karşılaşmasına da nişanlı ve yalancı nişanlı paraleli gibi bakılabilir. İhtimal, Beyrek ve Yalancı oğlu Yalancık karşılaşması mitolojik kökene göre arkaik yalancı nişanlı ritüeliyle ilgilidir. Ritüelin başlıca özelliğine göre, ilginç elbisede ortaya çıkarılmış yalancı nişanlı şer güçlerin dikkatini kendine çekmeli ve gerçek nişanlıyı ona gelecek beladan korumalıdır. Kam Böri’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda, magik koruyuculuk biraz farklı şekilde boydaki komik yalancı kahramanların da görevidir. Bu boyda komik yalancı kahramanlar Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma’dır. Yalnız Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma tiplerinde değil, Yalancı oğlu Yalancık (Yaltacuk) tipinde de, yalancı nişanlı durumu, dolaylı bir şekilde yer almaktadır. Kam Böri’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda, Kısırca Yenge, Boğazca Fatma, Banu Çiçek’in parodisi olduğu gibi, Beyrek de *deli ozan* adı altında gerçek ozanın parodisine dönüşmüştür (2016: 793-795).

Muhtar Kazımoğlu İmanov’a göre, Kam Böri’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda, kırk oynaşlı Boğazca Fatma’nın, kervanbaşlarını deli etmiş Kısırca Yenge’nin, yani ilk anda normal etki bırakmayan ve gözü dışarıda olan kadınların, saygıdeğer bir mecliste; namusunun lekelenmesine karşı çıkıp kendi evladının etinden pişirilmiş kara kavurmayı yemeye razı olan Bula Hatun’un ve on altı yıl tutsak olan Bamsı Beyrek’in yolunu beklemiş Banu Çiçek’in

meclisinde bulunmasını, bu olguyu, doğru değerlendirmek için komik imajların folklordaki bazı tipik özellikleri dikkate alınmalıdır. Komik imajların esas özelliklerinden biri, ciddiyle zıtlık oluşturmaktır ki, Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma için de bu durum geçerlidir. Bu imajların komikliği, sadece Kısırca ve Boğazca lakaplarıyla bitmez ve bu lakapların anlamı, onların komik davranışlarında da görülmektedir. Bu bakımdan hikâyede, Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma, aslında kendi ahlaksızlığı, hokkabazlığıyla ahlak ve izzet sahipleri olan Burla Hatun ve Banı Çiçek'in desteği olmaktadır. Bu nedenle aynı boyda, Banı Çiçek'in ilk görüldüğü kısımda, Kısırca Yenge, onun odasından çıkmış ve Bamsı Beyrek'le konuşmuştur. Kısırca Yenge, Banı Çiçek'in sadece dadısı değil, ayrıca komik nüshası, kırk oynaşlı Boğazca Fatma ise, Beyrek'ten başka bir nişanlı tanımak istemeyen Banı Çiçek'in parodisidir. Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma'nın, "*Ere varan kız menem*" diyerek düğünde Banı Çiçek'in yerinde oynamaları da bunu göstermektedir. Üstelik Boğazca Fatma, oynarken Banı Çiçek'in elbisesini giyip oynamaktadır. Böylece Boğazca Fatma ve Kısırca Yenge, yalandan nişanlı rolündedirler ve Banı Çiçek'in parodisini yaparlar. Yalandan nişanlının başlıca görevi gerçek nişanlıyı, kötü güçlerden korumaktır (2016: 793-794).

Tuççe Erdal'a göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, ozan kılığında Banı Çiçek ile Yalançı oğlu Yaltaçuk'un düğününe gelen Bamsı Beyrek, kendisi kopuz çalarken evlenecek kızın oynamasını istediğinde, Kısırca Yenge gelin olduğunu söyleyerek oynamak istese de Beyrek, onun gelin olmadığını ve kendisine yalan söylendiğini biliyordu. Ondan sonra Boğazca Fatma adında başka bir hatunu Banı Çiçek olarak oynatmak istemişlerdi ancak Beyrek yine kandırılmak istendiğini anlamıştır. Kendisine yine yalan söylendiğini bilen Bamsı Beyrek, bu sefer sinirlendiği için Boğazca Fatma'ya birden fazla kişi ile gönül bağı olduğunu ima ederek "*kırk oynaşlı*" diyerek hitap etmiş ve bir önceki yalancı geline göre daha ağır ifadelerle Boğazca Fatma'yı üzmüş ve gerçek gelinin gelmesini istemiştir. Aslında Bamsı Beyrek de burada yalan söylüyordu. Çünkü Bamsı Beyrek de aslında ozan değildir. Yani burada karşılıklı yalan söyleme söz konusudur. Bu iki olayda da amacın kötü niyet olmadığı görülmektedir. Sevdiğinin öldüğünü öğrenen bir kadın istemediği halde başka biriyle evlenmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Banı Çiçek, kendi düğünü bile olsa üzüntüsünden oynamak istememiş olabilir. Bunu bilen yakınındaki kadınlar Banı Çiçek'i daha fazla üzmemek ve onu korumak amacıyla Bamsı Beyrek'e yalan söylemiş olabilirler (2016: 102).

Aysuda Şahin'e göre, Dede Korkut'ta, Boğazca Fatma, Banı Çiçek'in yerine kalkıp Beyrek'in karşısında oynayan ve Beyrek tarafından ayıbı yüzüne vurulunca utanıp yerine oturan kişidir. Oğuz toplumunda iyi gözle bakılmayan bir kişidir. Beyrek'in toplum içerisinde

sarf ettiği sözler Boğazca Fatma'yı utandırmıştır. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Kısırca Yenge iki defa, Boğazca Fatma ise bir defa görünmektedir. Bu kişilerin hikâyeye büyük bir katkıları yoktur. Kısırca Yenge, ozan kılığına girerek Beyrek'i kandırmak için Banu Çiçek benim diyerek oynamaya başlamıştır. Kısırca denilmesinin bir nedeni de çocuksuzluk olabilir. Oğuzlarda çocuğun ne kadar önemli olduğu bilinmektedir. Banu Çiçek ve Bamsı Beyrek'in düğünlerinde görülen bu iki kadın birbirini tamamlar nitelikte hikâyede yer alırlar. Evlilik neslin devamını sağlamak için gerçekleştirilen bir törendir. Kısırca Yenge, kısırlık sıfatı ile kaosun/karmaşanın simgesel yüzüdür. Boğazca Fatma da yine Banu Çiçek'in yerine kalkıp Beyrek'in karşısında oynayan ve Beyrek tarafından ayıbı yüzüne vurulunca utanıp yerine oturan fon karakterdir. Kısırca Yenge'nin zıttı bir durumla, yani çoğalma, üretkenlik ve yaşam ile hikâyede görülen Boğazca Fatma geleceğin neslin devamının simgesidir. Boğazca (gebe) lakabı kızlığından dolayı işlenen bir ayıptan değil, kozmosun temsilciliğini üstlenen Boğazca Fatma'nın üretkenliğin ve çoğalmanın yüzü olmasından dolayı verilen bir lakaptır. Hz. Muhammed'in, ataerkil bir toplumda soyunu bir kadından devam ettiren en önemli şahsiyetlerden biri de kızı Fatma olup, Ali'nin eşidir. Fatma, Peygamber soyunu devam ettiren hayatın işaretidir. Fatma'nın oğulları Hasan ve Hüseyin, peygamber soyunun devamıdır. Boğazca Fatma, adıyla simgelediği değerler bakımından önemli bir yere sahiptir (2017: 36-37, 118-119).

Merve Kolikpınar'a göre, Dede Korkut'ta, erkekten soyuyla bahsederken bile adı mutlaka belirtilmektedir. Soyunu belirtmekteki amaç onu biriyle var kılmak değildir. Ancak kadın, adıyla değil yalnızca soyuyla yer bulabilmektedir. Bu durum yalnızca "*kırk oynaslı Boğazca Fatma*" hitabında değişiklik göstermektedir. Toplumun değer yargılarının dışında hareket eden kadın soyuyla ilişkilendirilmeyip, olumsuzluk yalnızca kadın üzerinden işlenir (2017: 38).

Derya Yurtsever'e göre, Dede Korkut'la ilgili bilimsel çalışmalarda *yardımcı kadınlar* olarak görülen ve hikâyelerde geri planda kaldığı düşünülen kadınların durumları *alp* kadınlardan oldukça farklı olup, bu kadınlar içerisinde özellikle Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma dikkat çekicidir. Banu Çiçek'in düğününe katılan iki kadın da, Oğuz toplumunun genel ahlak kurallarına uygun davranışlar sergilemedikleri için Beyrek tarafından hor görülmüş ve kendileriyle alay edilmiştir. Çocuk sahibi olamadığı için *kısır kısraklara* benzetilen, çobanlarla yaşadığı ilişki yüzünden Oğuz toplumu içinde *adı çıkan* Kısırca Yenge, bu ilişkisinden dolayı ayıplanmıştır. Boğazca Fatma da ayıplanmıştır. İki kadının da ayıplanmasının nedeni yaşadıkları cinsel hayatları olup, iki kadının da ilişkisi Oğuz toplumu için *gayrimeşru ilişki*

olarak görülmüştür. Ancak diğer taraftan Bamsı Beyrek'in, Banu Çiçek'i "*üç öpüp bir dişlemesi*"nde hiçbir sakınca görülmemiştir. Üstelik Banu Çiçek ile Bamsı Beyrek'in de henüz *meşru* olmayan bir ilişkisi vardı. Her ne kadar aralarındaki güçlü aşk ve sevgi bağı bu durumu metin içinde meşrulaştırmış gibi görünse de Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma'nın da yaşadıkları ilişkilerde *âşık olmuş olabilecekleri* gerçeği göz ardı edilmiştir. Sonuç olarak erkek egemen toplumun erkek bakış açısı ile belirlediği ahlak kuralları da erkeğin çıkarlarına göre *gidişli-gelişli* olarak şekil almıştır (2019: 59-60).

Yurtsever'e göre, Dede Korkut'ta hem erkek hem de kadınların cinsel hayatları ile ilgili oldukça sınırlı veri bulunmasına karşın, erkek ve kadınların cinselliklerinin farklı algılandığı görülmekte olup, her şeyden önce cinsellik kavramı ile de ilgili olabilecek "namus" kavramının metinde, kadınlar ve erkekler için farklı anlamlar ifade ettiği açıktır. Dede Korkut Kitabı'nda erkekler, "*ne yerde güzel kopsa çekip almakta*", "*otuz yedi kale beyinin mahhub kızlarını çalıp bir bir boynunu kucaklayıp yüzünden dudağından öpmekte*", düşmanının "*göz kakıp gönül alan güzelinin boynunu öpmekte*", "*kızını, gelinini ak göğsünde oynatmakta*" ve karşısındaki kızın rızasını sorgulamadan "*üç öpüp bir dişlemekte*" serbesttir. Üstelik bu davranışlar metinde *erlik* göstergesi olarak kabul edilmiştir. Ancak benzer eylemleri yaptıkları ve özel hayatlarında *rahat* davranabildikleri için Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma gibi kadınlar bu yaşayışları yüzünden ayıplanmıştır (2019: 92-93).

Esra Kavasoglu Parlak'a göre, Dede Korkut'la ilgili çalışmalarda yapılan tasniflerde yer alan kadınlar arasından iki kişi kadın çalışmaları bağlamında dikkat çekicidir. Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma adındaki bu kadınlara Banu Çiçek'in toy (düğün) epizotlarında yer verilmiştir. Bu epizotlarda dikkat çeken ilk özellik kadınların adlarıdır. Biri doğurganlığı/doğuramaması, diğeri ise çok yemek yemesine yönelik bir lakapla anılmıştır. İlkinde kadın daha başta kendinden beklenen en önemli özelliğe sahip olmamakla ayıplanmakta gibidir. İkincisinde deyişlerdeki mizahi unsur dikkat çekicidir. Dede Korkut Kitabı'nın mukaddime bölümünde olduğu gibi burada da kadının olumsuz sayılan özellikleri mizah ile aktarılarak daha çarpıcı hâle getirilmiştir. Üçüncüsü içerikle ilgilidir. Kadınların da Beyrek'in de *ayıp* olarak nitelendirdiği özellikler *cinsellik* ile ilgili özelliklerdir. Ancak dikkat edilirse destanın diğer bölümlerinde sıkça "*iki öpüşüp, üç emişmek*" tabiri geçmektedir, fakat bu tabirlerin olduğu epizotların hiçbirinde *ayıptan* bahsedilmemiştir. Bunun nedeninin *öpüşüp emişilen* kadının *belli* bir erkeğin sevgilisi ya da karısı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Oysa buradaki kadınların eşleri ya da *tek* bir sevgililerinden bahsedilmemiştir. Biri çobanlarla *bakışmaktadır*, diğेरinin ise *kırk oynaşı* olduğu belirtilmiştir. Buradan anlaşılan, kadın cinselliğini kontrol

altında tutmak isteyen erkeğin ve bunu nesnelleştiren kadının bu hayat biçimini ataerkil bir söylemle ayıplamasıdır. Ancak burada bir paradoks ortaya çıkar ki, bu da, *adı kırk oynaşlı Boğazca Fatma* olan yani artık bu şekilde *anılan/anılabilen* kadının toy gibi önemli bir toplumsal organizasyona dâhil olmasında bir sakınca görülmemesidir. Yani alt metinde bu kadınların toplumdan dışlanmadıkları görülmektedir. Dolayısıyla *ayıp* sıfatının dışarıdan ve ataerkil bir söylem olabileceği görülmektedir. Dede Korkut'taki Boğazca Fatma, Kısırca Yenge gibi karakterler feminist perspektifle, tarihte cinselliğini özgürce yaşayan, ataerkil sistemin tabularına aykırı davranan kadınların varlığını temsil eden karakterlerdir (2019: 128-130, 135) Yani destanın alt tabakasında bu kadınlar, toplum tarafından kabul edilmiş, düğün gibi önemli bir ritüelde gelinin en yakınında yer almış, gelinin yerine oynamaya kalkacak kadar oradaki topluluk tarafından benimsenmiş, sözü geçen kadınlardır.

Salahaddin Bekki'ye göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Boğazca Fatma, norm dışı kabul edilen bir işle meşguldür ve ozan tarafından bu durumun ifşası onun toplum içerisinde küçük düşmesine sebep olmuştur (2019: 427).

Tuğba Akkoyun Koç'a göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Banı Çiçek'in olumlu özelliklerine karşın, beraberindekiler pek de öyle değildir. Başta dadıları Kısırca Yenge ve Bugur Bogazca Fatma, Banı Çiçek ve Bamsı Beyrek'in sıkça vurgulanan edeplerine karşı *edepsiz* olarak çizilmişlerdir. Kısırca Yenge, düğünde "*Banı Çiçek menem.*" deyip de oynamaya kalktığına, Beyrek'in soylamasında kısırlığı ve özel hayatıyla karalanmıştır. Ardından Bugur Bogazca Fatma, "*ere varan kız menem.*" deyip oynamak isteyince, Beyrek'in soylamasında hem fazlaca yemek yemesi hem de edebi nedeniyle eleştirilmiştir. Düğünde Banı Çiçek'in yerine oynayan hatunlardan biri *Buğur Boğazca Fatma* olup, *Buğur, damızlık erkek deve* anlamına gelmektedir. Buğur lakabı, Fatma'nın iştahından dolayı verilmiş olsa gerektir. *Boğazca Fatma*, hem çok yemek yemesi hem de *kırk oynaşlı* niteliğiyle toplumsal normların dışındadır (2020: 70, 75-76, 224).

Boğazca Fatma, Dede Korkut'ta adı sadece Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda geçen ve Banı Çiçek ile Yalancı oğlu Yaltacuk'un düğününe katılan kişilerden biridir. Boğazca Fatma ile Kısırca Yenge, anlatıya mizah unsurları kattıkları ve düğün evini şenlendirdikleri gibi, destanda Banı Çiçek'in örnek bir kadın olarak sunulmasında da roller üstlenmişlerdir. Adından da anlaşılacağı üzere Kısırca Yenge, dişinin kısırlığına bir örnek olarak sunulurken, Boğazca Fatma ise cinsel arzuları kabarmış, dişinin aşırı üretkenliğine bir örnek olarak sunulmuş, böylece bu iki zıt kutup arasında Banı Çiçek, normal/ideal bir kadın olarak konumlandırılmıştır.

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Bamsı Beyrek ve Banı Çiçek çiftinin edepli, yanlarındaki Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma'nın edepsiz olarak görünmesi dikkat çekicidir. Aslında bu durum sonraki dönemlerin bir ürünü olarak destanın alt tabakası ile üst tabakasındaki bir çelişkiyi yansıtmaktadır. Destanın alt tabakasında kahramanlar ile yanındakiler aslında uyumlu olmalıdır. Ancak toplumsal yapıdaki değişimler, yaşam tarzının ve değerlerin değişimi, destanın üst tabakasında kahramanların yanındakilerinin farklı olarak algılanmasına yol açmış, bu durum da destanın alt tabakası ile üst tabakası arasında bir çelişkiye neden olmuştur. Destanda Kısırca Yenge, Banu Çiçek'in dadısıdır, yani onun büyümesinden, eğitiminden ve terbiyesinden sorumludur. Bu durumda birçok soru sorulabilir: Eğer ki Kısırca Yenge, edepsiz ise, o halde dadısı olarak Banu Çiçek'i nasıl yetiştirmiştir, eğitmiştir, terbiye etmiştir; Banı Çiçek'in anası-babası, kızlarını edepsiz bir kadına terbiye için nasıl emanet etmişlerdir; edepsiz bir kadının büyümesinde rol oynadığı bir kız nasıl destanın başkahramanlarından biri olmuştur vb. sorular sorulabilir. Destanda düğün günü Boğazca Fatma, Banu Çiçek'in en yakınında yer almıştır ki, düğünde aktif yeri olmasından ve öne atılmasından anlaşıldığına göre, yakın arkadaş olabilirler. Eğer ki bu kadınlar destanın alt tabakasında gerçekten ayıplı veya toplumdaki dışlanan kadınlar olsa idi, o zaman başkahramanın eşinin en yakın arkadaşı veya dadısı olamazlardı. Bu bakımdan bu kadınlar destanın alt tabakasında eski Türk tarihine ait olup, toplum tarafından kabul edilmiş kadınlardır. Destanın üst tabakasında ise bu kadınlar, destadaki değişimler sonucu ayıplı bir konuma düşmüşlerdir. Yani destanın alt tabakası ile üst tabakası arasındaki bu uyumsuzluk, ortaya böyle çelişkili durumlar çıkarmıştır.

Destadaki bu değişimlerin ve uyumsuzluğun birçok nedeni vardır; i. kadının konumundaki değişim; ii. cinselliğe bakıştaki değişim; iii. anlatıdaki değişim; iv. diğer nedenler bunlar arasında sayılabilir.

i. Kadının konumundaki değişim:

Eski Türklerde kadın toplumda oldukça önemli bir konumdaydı; erkekler gibi ata biner, ok atar, güreşir, özgürlüğüne düşkün, gerektiğinde devleti ve ülkeyi yönetirdi. Tarihi süreç içerisinde kadının bu konumunda bazı değişimler olmuş, bu değişim de destanlara yansımıştır. Eski Türklerde kadının toplumdaki önemli konumu hakkında tarihi kayıtlar çoktur. İskitler'in genç kadınları da ata biniyor, ok atıyor ve at üstünde kargı savuruyorlardı. Ayrıca İskit kadınları üç düşman öldürmedikçe evlenemiyorlardı (Durmuş, 2017: 134). Kuzey Çin'de kurulmuş Türk devletlerinden Sonraki Chao Devleti'nin (319-352) Hun hükümdarı Shih Hu, dünyada ilk kez kadınlardan kurulu resmi bir muhafız ordusu kurmuştu. Bir tümen kadın,

ordusunun bin kadarı (bir alay) saray içerisinde imparatorun yazı işlerini ve özel korumalığını yapmaktaydı. Bu kadınlar binicilik, okçuluk, kılıç derslerinin yanında müzik ve tarih dersleriyle de eğitilmekteydi (Baykuzu, 2008: 12). Sabarlar'ın hükümdarı Balak'ın 520'lerde ölümünden sonra yerine geçen dul hatunu Bo(ğ)arık, savaşçılığı, idareciliği ve güzelliği ile ünlü bir Türk kraliçesiydi ve 100 bin kişilik Sabar ordusunu kumanda ediyordu (Kafesoğlu, 2012: 153).

7. yüzyılda, Uygurların henüz devletini kurmadığı ve Gök-Türkler'e bağlı olarak yaşadığı dönemde, Uygurların reisi Pu-sa'nın (Buda, sonradan Alp İlteber unvanını aldı) annesi devlet işleriyle ilgiliydi. Annesi de halkın şikâyetlerini dinler ve davalarına bakardı. Kanun ve düzeni (töreyi) bozmak isteyenleri hemen cezalandırırdı. Bu nedenle Uygur oymaklarındaki asayiş ve düzen yerindeydi. Uygurların refah devri bu çağdı (Ögel, 1971: 88). 10. yüzyılda, Oğuzlarda kadınlar, diğer Türk ellerinde olduğu gibi, erkeklerden kaçmazlar ve yüzlerini örtmezlerdi. Bu husus, Türkiye'de oymaklarda ve köylerde günümüze kadar devam etmiştir. 19. yüzyılda Güney Anadolu'ya bir seyahat yapan V. Langlois, bu sebeple Türkmenler'i Yakın-Doğu'daki en medeni insanlar olarak nitelemişti. Oğuzlar arasında zina da görülmezdi. Türk kadınları, İslam dünyasında iffetli kadınlar olarak tanınıyorlardı (Sümer, 1972: 46).

Eski Türklerde kadınlar büyük bir serbestliğe sahiptiler ve özel görevler üstlendiklerinde erkeklerin yapabildiği her işi yapabilirlerdi; ata binebilir, avlanabilir, dövüşebilir, Şaman ayinleri düzenleyebilirlerdi. Kadınların boyları üzerinde çok etkili oldukları, devlet içinde yüksek görevlere geldikleri dönemler de olmuştur. Bu göçebe toplumu hermafroditizmi en ideal biçimiyle yaşıyordu, her iki cins de eşit haklara sahipti, cinsiyet ayrımı asla gözetilmiyordu (Roux, 2013: 138-139). Türk kadını; ailede etkindir, kocasıyla iş bölümü çerçevesinde iş görür, ticaret yapar, çocuğun yetiştirilmesini üstlenir, toplumda söyledikleri olumlu anlamda karşılık bulur, kadın-erkek ilişkilerinde dengeli bir tavır içerisinde, gerektiğinde erkeğiyle beraber ya da iş başa düşerse tek başına cenge, savaşa katılır, kılıç kullanır, ok atar, kısacası hayatın her alanında etkin bir biçimde vardır. Türk kadınının bu kadim karakteri, Dede Korkut Hikâyeleri'nde de canlı bir şekilde yer almaktadır (Peker, 2016: 1157).

ii. Cinselliğe bakıştaki değişim:

Eski devir insanlarında ve Eski Türklerde cinsellik bereketle ilgiliydi ve üreme kutsanıyordu. Eski devir insanları doğayla, toprakla, hayvanlarla içli dışlı olarak yaşıyordu. Bu nedenle cinsellik ve üreme, kimi zaman toprakla, tohumla, fidanla ilişkilendirilerek, kimi zaman da hayvanların çoğalmasıyla, et ve süt ürünlerinin artmasıyla ilişkilendirilerek, doğallık,

üretkenlik, bolluk ve bereket olarak görülüyordu. Ancak tarihi süreç içerisinde cinsellik tabu hâline gelince, cinselliği vurgulayan şeyler ayıplı hale gelmiş, bundan halkın yaşamını yansıtan türlü halkbilim ürünleri ve destanlar da nasibini almıştır. Gerek tarihî kaynaklarda, eski eserlerde cinsellik ve üremeyle ilgili kayıtlar, gerekse de dünyanın çeşitli yerlerinde ve Orta Asya’da, eski devirlerden kalma, çeşitli boyutlarda erkek ve kadın üreme organları şeklinde, üreme ve bereketi simgeleyen taş anıtlar bulunmuştur. Ancak bunlar yeterince araştırılmamış, geri plana itilmiştir. Eski Türklerde cinsellikle ilgili tarihi kayıtlar çoktur:

Çin kaynağı T’ung-Tien’e göre, Gök-Türkler’de erkek çocuklar sazlık ve ağaçlık yerlerde eğlenirler, kızlar deri top tekmelerler, at sütünden mamül kımızı içip sarhoş olurlar, şarkılar söylerlerdi (Taşağıl, 2014: 119). İbn Fadlan, 921 yılı yazında Bağdat’tan yola çıkmış, 922 yılı ilkbaharında Üst-Yurt’taki Oğuzları ziyaret etmiş, Peçeneklere, Başkırtlara uğramış, 922 yılında yaza doğru İtil Bulgarlarını ziyaret etmişti. İbn Fadlan, henüz eski yaşam tarzlarını ve inanışlarını devam ettiren bu eski Türk topluluklarının yanlarında kalmış, onlarla konuşmuş, onlara çeşitli sorular sormuş, onlar hakkında önemli bilgiler vermiştir. İbn Fadlan, Oğuzlar hakkında şöyle demektedir:

Kadınları erkeklerinden ve yabancılardan dolayı örtünmezler, gizlenmezler. Aynı şekilde kadın insanlardan bedeninin hiçbir yerini gizlemez. Bir gün onlardan bir adamın evine (çadırına) indik. Oturduk. Adamın karısı da bizimle oturdu. Bizimle konuşurken cinsi organını açtı ve kaşdı. Biz görüyorduk, yüzlerimizi kapadık. “Estağfirullah!” dedik. Kocası güldü. Tercümana, “Onlara söyle, sizin yanınızda onu açıyor, siz görüyor ve onu koruyorsunuz. Ona bir şey olmuyor. Bu onu kapatıp da başkalarına müsaade etmesinden daha iyidir” dedi. / Zina diye bir şey bilmezler. Birinde böyle bir şey görürlerse onu iki parçaya bölerler (Şeşen, 2010: 10-11).

İtil Bulgarları hakkında “Erkekler, kadınlar nehre iner hep beraber çıplak yıkanır. Birbirlerinden kaçmazlar. Bununla beraber asla zina etmezler.” (Şeşen, 2010: 31) diyen İbn Fadlan’ın Başkırtlar hakkındaki görüşleri ise şöyledir:

Onlardan her biri erkeklik uzvu büyüklüğünde, aynı şekilde bir ağaç yontup üzerine asar. Sefere çıkmak isterse veya bir düşmanla karşılaşırsa ona secde eder, “Ey Rabbim! Bana şöyle şöyle yap” der. Tercümana sordum, “Bu meseleyi içlerinden birine sor. Niçin onu Rab kabul ediyor?” dedim. Adam cevaben “Ben onun bir benzerinden çıktım. Ondan başka beni yaratan tanımıyorum” dedi (Şeşen, 2010: 19).

Ebu Dulef, Samani hükümdarı Nasr b. Ahmed b. İsmail (ö: 943)’e gelen Çinli elçilerin dönüşü sırasında onlarla birlikte Çin’e gitmiş, bu sırada uğradığı Türk ülkeleri hakkında bilgi vermiştir. Ebu Dulef’e göre, Peçenekler’in erkekleri yol üzerinde kadınlarla çiftleşiyorlardı (Şeşen, 2010: XI, 64). Ebu Dulef, Karluklar hakkında şöyle demektedir:

Zina onlar arasında açıkça yapılır, mahzurlu görülmez. Onlar kumarbazdırlar. Bir kişi diğerinin karısını, kızını, oğlunu, anasını ütebilir. Eğer kumar meclisi dağılmamışsa ütülen fidye verip kendini kurtarabilir. Üten meclisten ayrılırsa üttüğü onundur. Onu tüccarlara istediği gibi satar. Kadınları güzel, fakat ahlaksızdırlar. Onlar az kıskançtır. Ülkelerine kafileler gelince kadın, kız, kız kardeşi veya başka biri kafile reisine veya diğerlerine gelir yüzlerine bakar. Bir adamı beğenirse onu evine götürür, evinde ağırlar. Kocası, çocukları,

kardeşleri de adama hizmet ederler. Yabancı adam evde kaldıkça kocası karısına yaklaşamaz. Ancak, bir hizmet varsa onu yapar. Sonra kadın ile adam yiyip içmeye dalar. Kocasını adama karşı kıskanmaz, onun yaptığını kötü görmez (Şeşen, 2010: 67).

Şeref El-Zaman Tahir El-Mervezi'nin Taba'i El-Hayavan (y: 1120'ler) adlı eserine göre, Hazar topraklarının bir parçası olan Burdas da bir Türk devletiydi. Bir kız ergenlik çağına geldiğinde baba otoritesinden çıkardı ve hangi erkeği istiyorsa onu seçerdi. Seçilen erkek de kız babasının yanına giderdi. Kız babası uygun görürse kızını erkeğe verirdi (Sağır, 2006: 39-40).

iii. Anlatıdaki değişim:

Dede Korkut, Türk tarihinin destani bir yansımasıdır. Dede Korkut'ta adı geçen ve kendilerine boy düzenlenen kahramanlar, eski Türk devletlerinin kurucuları veya bu devletlere en parlak dönemlerini yaşatmış hükümdarlarıdır. Eski Türkler, yaşadıkları tarihi olayları fazla yazıya geçiremeseler de atalarının hatıralarını sözlü kültürde destanlar olarak yaşatmışlardır. En eski dönemlerden beri Türkler arasında atalar hakkında anlatılan sözlü tarih, Dede Korkut'un kendine has etkili üslubu, süslü ve zengin dili ile Oğuz Türkleri arasında yaşatılmış, dilden dile, kuşaktan kuşağa anlatılarak zamanla destanlaşmış, daha sonra da hikâyeyeleşerek Dede Korkut Kitabı'na yansımıştır (Eyüboğlu, 2019: 53).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Bamsı Beyrek'in eşi Banu Çiçek ile evlenmeye çalışan Yalancıoğlu Yaltacuk, Bamsı Beyrek ile taht mücadelesine girişmiş bir Türk hükümdarının hatıralarını taşımaktadır. Eski Türk töresine göre, bir hükümdar tahta çıktığında, daha önceki hükümdarın eşini de, eğer öz annesi değil ise, kendisine eş olarak alıyordu. Dede Korkut'taki Bamsı Beyrek ile Yaltacuk arasındaki ilişki, Banu Çiçek için rekabet de bunun bir yansıması olsa gerektir. Hikâye sözlü tarihten destana, destandan da aşk hikâyesine dönüşürken, taht mücadelesi de aşk mücadelesi şekline dönüşmüştür. Zaten hükümdar ve eşi arasındaki sevginin tarihi bir temeli de olmalıdır. Tarihi süreç içerisinde taht mücadelesi unutulup gitmiş ancak sevgi hatırlanmış, hafızalarda yaşamaya devam etmiştir (Eyüboğlu, 2019: 217).

Bamsı Beyrek tutsak düşünce, hâkimiyeti ele geçiren Yaltacuk da Bamsı Beyrek'in eşine göz koymuştur. Bu durum aslında Eski Türklerdeki Leviratus sistemi ile ilgili olsa gerektir. Hükümdar değişince onun eşi yeni hükümdara kalmıştır. Büyük olasılıkla, Bamsı Beyrek'in eleştirdiği Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma, Bamsı Beyrek'i çeşitli hilelerle saf dışı ederek tahtı ele geçiren Yaltacuk'un yakınlarıydı. Bamsı Beyrek Boyu'nun bugünkü varyantlarında buna işaret eden yerler vardır. Dede Korkut'ta kahramanlar ve Eski Türkler tek eşliydiler. Ancak eski Türk hükümdarları çok eşliydiler. Belki de bu kadınlardan biri Yaltacuk'un eşi,

bir diğeri de annesi olabilir. Tutsak düşen ve tahtını Yaltacuk'a kaptıran Bamsı Beyrek, Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma'yı aslında taht mücadelesinde Yaltacuk'un yakınları olarak karşı taraf oldukları için eleştirmiştir. Yani aslında burada bir taht mücadelesi söz konusuydu. Ancak tarihi süreç içerisinde taht mücadelesi unutulup, ozanlık geleneği âşıklık geleneğine evrilirken, destan da hikâye görünümüne evrilmiş, Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma'ya yapılan eleştiriler de farklı görünümlere bürünmüş, böylece bu kadınlar ayıplı konuma düşmüşlerdir. Yani bu kadınların ayıplı duruma düşmesi; kadının durumundaki, cinselliğe bakıştaki, anlatıdaki değişimden dolayı sonraki devirlerin bir ürünüdür. Yani tarihî süreç içerisinde anlatının geçirdiği değişimler olaylara ve tiplere de yansımış, bu durum da destanda bazı çelişkilere neden olmuştur.

iv. Diğer nedenler:

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Bamsı Beyrek'in Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma'yı eleştirmesinin bir diğer nedeni de, büyük olasılıkla, Beyrek'in otuz dokuz arkadaşı henüz Bayburt Kalesi'nde tutsak iken, onların burada eğlenip oynamasıdır. Destanın bugünkü varyantlarında bu kadınlar, tutsak düşenlerin yakınları olarak gösterilmiştir. Beyrek, yoldaşları tutsakken, bu tutsakların yakınlarının eğlenmesini hoş karşılamamış olabilir. Nitekim Bamsı Beyrek Boyu'nun bugünkü varyantlarında buna işaret eden yerler vardır.

Bütün bu hususlar bu anlatının ve Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma tiplerinin değişimler göstermesinde etkili olmuştur.

3. Destanlarda/Sözlü Kültürde Boğazca Fatma

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Bayburt Hisarı'nda on altı yıl tutsak kaldıktan sonra kurtulup yurduna dönerek deli ozan kılığında Banı Çiçek ile Yalancı oğlu Yaltacuk'un düğününe gelen Bamsı Beyrek, kopuz çalmış, kocaya varan kızın kalkıp oynamasını istemiştir. Önce Kısırca Yenge, ardından Boğazca Fatma kalkıp oynamıştır. *Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda*, evlerinin ardı *derecük*'tür, itlerinin adı *Barak*'tır. Deli Ozan kılığındaki Bamsı Beyrek, Boğazca Fatma'ya şöyle demiştir:

*And içeyim bu gez, boğaz kısrğa bindüğüm yok,
Binübeni karavata vardugum yok.
Evünüz a(r)dı derecük degülmeydi?
İtünüz adı Barak degülmeydi?
Senün adun kırk oynaşlu Boğazca Fatima degülmeydi?
Dahu 'aybun açaram, bellü bilgil''*

dedi. "Senünile meniüm oyunum yok. Var yerüne oturgıl, ere varan (kız) yerinden tura. Ben kopuz çalam, kol şaluban oynaya" dedi (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 90).

Türkmenistan varyantında *Bamsım Birek Boyu*'nda, Baybövirt Kalası'nda on altı yıl tutsak kaldıktan sonra kurtularak yurduna dönen, deli ozan kılığında Banuv Gız ile Yalançı ovlı Yarancan'ın düğününe gelen Bamsı Beyrek, kopuz çalarak, evlenen kızın kalkıp oynamasını istemiştir. Önce Gısırca Kelin Yenne kalkıp oynayınca, Bamsım Birek, tekrar kocaya varan kızın kalkıp oynamasını söylemiştir. Bu sefer de Boğazca Patma oynamaya kalmıştır. *Bamsım Birek Boyu*'nda, evlerinin altı *terecik*'tir, itlerinin adı *Barak*'tır. Deli Ozan kılığındaki Bamsım Birek, Boğazca Patma'ya şöyle demiştir:

Sana di:rler Boğaz Kelin,

Ba:yın içi o:tlı yalın.

Öv a:ldınızda terecik.

Sen yigitlere kerecik.

İtinizin a:dı Barak,

Co:ralarına sensin kerek.

Katı kitsen ayıp açarın,

O:tlı tonunu biçerin.

Kit körünme men közüme,

Pitiva: etgil sözüme.

Bul sözleri Boğazca Kelin eşitedir te ortadan suma:t boladır (Erdem, 1998: 431).

Dede Korkut Kitabı'ndaki Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma tiplerinin, adları neredeyse aynı şekilde, Gısırca Kelin Yenne ve Boğazca Patma olarak Türkmenistan varyantında da olması, bu tiplerin destanın alt tabakasına ait olduğunu göstermektedir. Dede Korkut Kitabı ile Türkmenistan varyantında, aradaki coğrafya (Anadolu/Azerbaycan-Orta Asya) ve dört yüz yıllık (15. yy./16 yy.-20. yy.) varyant farkına rağmen, başta kişilerin adları ve destanın gidişatı olmak üzere, Bamsı Beyrek (Bamsım Birek)'in Boğazca Fatma (Boğazca Patma)'ya söylediği, "*Evünüz a(r)dı derecük / İtünüz adı Barak*" (*Öv a:ldınızda terecik / İtinizin a:dı Barak*) sözlerinin aynılığı/benzerliği, dikkat çekici bir ayrıntı olup, aslında destanın ve Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma tiplerinin de eskiliğinin bir yansımasıdır.

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun günümüz Türkiye varyantlarında, Boğazca Fatma'nın karşılığı olan kadın hakkında şu bilgiler verilebilir:

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun Türkiye varyantı *Beyböyrek*'te, yedi yıl tutsaklıktan kurtularak yurduna dönen, derviş ve fakir âşık kılığında karısı Akkavak kızının düğününe, kına yakılan düğün evine giden Beyböyrek, çalgısını çalmaya başlamış, kadınlardan biri çıkıp oynamaya başlamıştır. Bu sırada oynamaya başlayan kadının adı

belirtilmese de, Beybörek'in söylediklerinden anlaşıldığına göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki Boğazca Fatma'dır. *Beybörek*'te, evlerinin önü *derecik*'tir, itlerinin adı *baracık*'tır, kocası Mustafa (zindanda tutsak)'dır. Beybörek, ona şöyle demiştir:

Evinizin önü derecik değil mi?

İtinizin adı "baracık" değil mi?

Kız, kocacığın Mustafacık değil mi?

Erin zindanda, sen düğünde oynarsın! (Yalman, 2000: 95-111'den aktaran Çimen, 2004: 100-101).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun Türkiye varyantı *Bey Böyrek*'te, adı *Sarı Kız*'dır, evlerinin önü *daracık*'tır, ikinin (itinin?) adı *ferecik*'tir, sevgilisi *Mustafa* (Bey Böyrek'le birlikte tutsak olanlardan biri)'dir. Bey Böyrek, ona şöyle demiştir:

Evlerinin önü daracık,

İkinin adı ferecik,

Mustafa'nın sevgilisi Sarı Kız

Hanım sen oyna, bir oyna (Sakaoğlu, 1973: 159-181'den aktaran Çimen, 2004: 146).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun Türkiye varyantı *Bey Böyrek Hikâyesi*'nde, adı *Sarı Kız*'dır, köyünün adı *Saracık*'tır, itinin adı *Karacık*'tır, sevgilisi *Hasan Bey*'dir; Sarı Kız şaşırmıştır, bunları söyleyenin Keloğlan değil Bey Böyrek olduğunu sezmiştir, çünkü Hasan Bey'le sarı kızın arasında olanları bir tek Bey Börek biliyordu. Bey Böyrek, ona şöyle demiştir:

Köyünün adı Saracık,

İtinin adı Karacık,

Hasan beyin sevdiği sarı kız,

Sen oyna hanım sen oyna (Kılıç, 1974: 12-20'den aktaran Çimen, 2004: 207)

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun Türkiye varyantı *Bağ Böyrek*'te, atik, lekesi olan bir avrat olarak geçmektedir; evlerinin önü(?) *dercik*'tir, itlerinin adı *Boracık*'tır, sevgilisi *Mustafacık*'tır; bir zaman Bağ Böyrek, üstü üstüne onları görmüştür. Bağ Böyrek, ona şöyle demiştir:

Evinizin uğru dercik değil mi?

İtinizin adı Boracık değil mi?

Senin oynaşın Mustafacık değil mi?

Ben onları bilirim sen get de gelin oynasın (İsmail Cura'dan derleme, akt. Okuşluk Şenesen, 2010: 52).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun Türkiye varyantı *Bey Böyrek Hikâyesinin Bünyan Varyantı*'nda, kocası Bey Böyrek'le birlikte zindanda olan bir gelin olarak geçmektedir; evlerinin önü *aletik*(?)'tir, itlerinin adı *baracık*'tır, sevgilisi *Mustafacık*'dır;

kadın, kendisini Mustafacığın sardığını nereden bildiğini düşünmektedir. Bey Böyrek, ona şöyle demiştir:

*Evlerinin önu aletik değil mi
İtiniz adı baracık değil mi
seni saran yiğit Mustafacık değil mi
şü oynayan gelin, gelin ne nazlı gelin
vay benim ahlımı alan şü ganlı zalım* (Gülensoy, 1988: 108-109).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun Türkiye varyantı *Bay Beyrek'in Yozgat Rivayeti*'nde, evlerinin önu(?) *daracık*'tır, itlerinin adı *Varacık*'tır, sevgilisi *Mustafacık*'dır. Bay Beyrek, ona şöyle demiştir:

*Evinizin uğru daracık değil mi
İtimizin adı Varacık değil mi
Kız seni seven Mustafacık değil mi
Sen oynayamıyon, gelin oynasın* (Elçin, 1965'den akt. Türkmen, 1988: 172).

Alpamış Destanı'nın Kazak varyantı Alpamış'ta (Türkmen ve Arıkan, 2011: 37-173), Alpamış, yedi yıl tutsaklıktan sonra kurtulup yurduna dönerek divane kılığında Gülbarşın ile Ultan'ın düğününe gelmiştir. Burada düğünü başlatan iki kekeç kadın vardır; biri Ultan'ın Badamşa adlı kekeç karısı, diğeri ise Kekeç Mafiya adlı hizmetçi kadındır. Bu iki kadın, Dede Korkut Kitabı'ndaki Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma'nın işlevini üstlenmiştir. Alpamış, Ultan'ın karısı Badamşa ile atışmıştır. Bu atışma sırasında dikkat çekici bir ayrıntı, Alpamış'ın “*Sen de şaptın beygege, / Men de şaptım, jar-jar. / Aşuvlanıp betimnen / İtrey kaptın, jar-jar. (Sen koştun beygede, / Ben de koştum, yar, yar. / Öfke seline kapılıp yüzüme, / İt gibi saldırdın, yar yar)*” (Türkmen ve Arıkan, 2011: 164-165) sözleridir ki, buradaki “sel” ve “it” unsurları Dede Korkut Kitabı'ndaki “*Evünüz a(r)dı derecük / İtinüz adı Barak*”ı çağrıştırmaktadır. Alpamış daha sonra oradaki hepsi de kekeç olan kadınlara kızmış, daha sonra da Gülbarşın'ın yanına gelmiştir. Yani Dede Korkut Kitabı'ndaki Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma tiplerinin, Alpamış Destanı'nda da farklı adlar altında, benzer şekillerde görülmesi, bu iki tipin destanda eski bir tabakaya ait olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Dede Korkut Hikâyeleri, en eskileri binlerce yıl öncesine uzanan, Türk tarihinin çeşitli devirlerinde ortaya çıkmış, oldukça eski anlatılar olup, tarihi süreç içerisinde birçok ozanlarca, kuşaklarca işlenmiş, tarihin derinliklerinden süzüle süzüle gelmiş, bu tarihi yolculuk sırasında ise, toplumsal yapıdaki ve yaşamdaki birçok değişikliklere uyum sağlamış, ancak anlatılardaki bazı unsurlarda uyum sorunu görüldüğünden zorlama sentezler de

oluşmuş, bu da anlatılarda bazı çelişkili durumlara yol açmıştır. İşte bunlardan biri de, destanın alt tabakasındaki toplumsal yapı ve yaşam şekli ile destanın üst tabakasındaki toplumsal yapı ve yaşam şeklindeki farklılık nedeniyle ortaya çıkmış olan, Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma karakterlerinde de kendini gösteren çelişkili durumlardır. Kısırca Yenge, Banı Çiçek'in dadısıdır, yani onu yetiştirmekle, eğitimiyle ve terbiyesiyle görevlendirilmiş, onu büyütmüş bir kişidir. Boğazca Fatma ise, Banı Çiçek'in yakın arkadaşı olmalıdır ki, düğün/kına gecesinde gelinin yanında bulunmakta ve ön planda geçmektedir. Dede Korkut'taki savaşçı kadın karakterler, özellikle Banu Çiçek, Selcen Hatun gibi tipler, anaerkil devirlerin bir kalıntısı olan, alp tipinde, savaşçı, iyi at binen, ok atan, güreşen kadınlar olup, eski Türk yaşamının ve destan geleneğinin bir yansımasıdır ki, İskit-Saka Türkleriyle de ilişkili olan *Amazon kadın tipidir* ve kökleri binlerce yıl öncesine, anaerkil devirlere, eski Türk kültür bölgelerine, İskit/Sakalara-Hunlara uzanmaktadır. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'ndaki Banu Çiçek'in, dolayısıyla Alpamış Destanı'ndaki Gülbarşın/Barşın'ın, Kozi Körpeş Bayan Sulu'daki Bayan Sulu'nun en eski tarihi alt tabakası bu devirlere uzanmaktadır. Uçsuz bucaksız bozkırlarda yaşayan eski Türklerin yaşamlarında özgürlüğe düşkünlükleri konusunda tarihi örnekler çoktur. Eski Türklerde kadınlar toplumda önemli bir yere sahipti, erkekler gibi ata biner, ok atar, hükümdarın yaşı küçükse veya bir sefere çıkmışsa, onun adına ülkeyi yönetebilirdi, aile mirasından pay alırdı, mülkiyet hakları vardı. Çağ değişmiş, değer yargıları değişmiş, bunun bir yansıması olarak destanlar da buna uyum sağlamış, böylece eski devirlerde toplumca normal karşılanan bazı düşünceler/yaşamlar/davranışlar/değerler, sonraki kuşaklarca ayıplı hale gelmiş, bu durum da destanlara yansiyarak zorlama sentezlere neden olmuştur. Destandaki bu değişimlerde, yüzlerce, binlerce yıllık tarihî süreç içerisinde toplumun geçirdiği değişimler, değişen değer yargıları ve bunların destana yansımaları etkili olmuştur.

Kaynakça

ABDULLA, Kamal (2015). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. Akt. Ali Duymaz. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

AKKOYUN KOÇ, Tuğba (2020). "Dede Korkut Hikâyelerinde Söylem Çözümlemesi ve Kültürel Kimliğin Öğretimi". Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

BALTA, Nevin (2013). "Gaziantep'te Çocuklara Ad Verme Geleneği", *Folklor/Edebiyat*, S. 76, s. 195-206.

BAYKUZU, Tilla Deniz (2008). "Geç Dönem (IV.-V.yy) Asya Hun Devletleri Sikkeleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 45, s. 1-26.

- BEKKİ, Salahaddin (2019). “Dedem Korkut Kitabı’nda Ayıp”, (Bayburt Üniversitesi) *Dünya Kültür Mirası Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu (Bayburt, 25-27 Nisan 2019) Bildiri Kitabı*, ed. Ferdi Güzel ve Turgay Kabak. Bayburt: Zafer Okutmuş Ofset, s. 423-434.
- BORATAV, Pertev Naili (1958). “Dede Korkut Hikayelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. XIII, S. 48, s. 31-62.
- ÇETİNKAYA, Gülnaz (2015). “Dede Korkut Hikâyeleri’nde Semboller”. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- ÇİMEN, Musa (2004). “Bamsı Beyrek Hikayesi’nin Türkiye Varyantları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma”. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DURMUŞ, İlhami (2017). *İskitler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- EKİCİ, Metin (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar ve 13. Boy, Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım), Transkripsiyon, Aktarma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ELİUZ, Ülkü (2000). “Dede Korkut Hikâyelerinde Tipler”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 139-155.
- ELİUZ, Ülkü (2001). “Dede Korkut Hikâyelerindeki Şahıs Kadrosunun Karakter Yapıları Bakımından İncelenmesi”, *Bilig*, S. 18, s. 63-86.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2004). “Zikredilen Şahıslara Dayanılarak Dede Korkut Boylarının Kronolojik Sıralanması”, II. Milletlerarası Dede Korkud Kollokyumu (Bakü, Azerbaycan, 21-26 Aralık 1998); *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1998/I, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 61-69.
- ERDAL, Tuğçe (2016). “Dede Korkut Kitabı’nda Yalan ve Aldatma Kavramları”, *Milli Folklor*, S. 109, s. 83-106.
- ERDEM, Melek (1998). “Dede Korkut Türkmenistan Varyantları”. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- ERGİN, Muharrem (1971). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: MEB Yayınları, 1000 Temel Eser.
- ERGİN, Muharrem (1989). *Dede Korkut Kitabı I. / Giriş - Metin - Faksimile*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- ERGİN, Muharrem (2017). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERSOY, Ruhi ve Akpınar, Birsen (2009). “Dede Korkut Metinlerinden Hareketle Sivas’ta Yaşayan Atasözleri, Deyimler, Alkış ve Kargışlar Üzerine Bir Araştırma”, *Türkbilig*, S. 2009/18, s. 103-121.
- EYÜBOĞLU, Dursun Can (2019). *Korkut*. İstanbul: Cinius Yayınları.

- GÖKYAY, Orhan Şaik (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müşterarlığı Kültür Yayınları.
- GÜLENSOY, Tuncer (1988). “Dede Korkut Hikâyelerinin Anadolu ve Rumeli’deki İzleri: “Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı”nın Bünyan; “Deli Dumlul Destanı”nın Rumeli Varyantı”, *Türk Dili Araştırmaları Yılığı - Belleten*, S. 36, s. 97-111.
- GÜVENÇ, Ahmet Özgür (2011). “Dede Korkut Kitabı’nda Mizah”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 46, s. 157-180.
- HAZAR, Mehmet (2008). “Artukoğulları Zamanında Dede Korkut Kitabı’ndaki Kişi Adları”, *Turkish Studies*, S. 3/1, s. 22-33.
- İMANOV, Muhtar Kazımoğlu (2016). “Bamsı Beyrek Boyunda Yalancı Kahraman Sorunu”, *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı*, 2. cilt, ed. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 791-797.
- KAFESOĞLU, İbrahim (2012). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- KAVASOĞLU Parlak, Esra (2019). “Kadın Çalışmaları Bağlamında Dede Korkut Kitabı’nın İncelenmesi”. Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- KIRMAN, Ümral (2004). “Dede Korkut Anlatılarının Karşıtlıklar Kuramına Göre Çözümlemesi ve Bu Kuramın Anlatı Öğretiminde Kullanımı”. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- KOCASAVAŞ, Yıldız (2014). “Korkut Ata’yla İlgili Bazı Kayıtların Düşündürdükleri”. *İlmi Araştırmalar*, S. 8, s. 139-144.
- KOLİKPİNAR, Merve (2017). “Dede Korkut Anlatılarında Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Dil”. Yüksek Lisans Tezi. Ardahan: Ardahan Üniversitesi.
- KONIRATBAYEV, Avelbek (2000). “Korkut Ata Hakkında”, akt. Dinara Düyseyeva, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 147-182.
- OKUŞLUK ŞENESEN, Refiye (2010). “Hatay/Hassa’da Hikâyecilik Geleneği ve Halk Hikâyeleri İncelemeleri: Bağ Böyrek Rivayeti”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 3, S. 5, s. 23-56.
- ÖGEL, Bahaeddin (1971). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 1. Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- PEHLİVAN, Gürol (2014). “Dede Korkut Kitabında Yapı, İdeoloji Ve Yaratım”. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- PEKER, Hidayet (2016). “Dede Korkut Hikâyelerinde Dini Unsurlar”, *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı*, 3. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 1153-1159.

- ROUX, Jean-Paul (2013). *Türklerin Tarihi / Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*. (çev. Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan-Özcan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- SAĞIR, Caner (2006). "Temim İbn Bahr'ın Seyahatnamesi ile Mervezi'nin Tabai Hayavan Eserinin Tercümesi ve Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- SÜMER, Faruk (1972). *Oğuzlar / (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- ŞAHİN, Aysuda (2017). "Dede Korkut Hikâyeleri'nde Yapı". Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- ŞEŞEN, Ramazan (2010). *İbn Fadlan Seyahatnamesi ve Ekleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- TAŞAĞIL, Ahmet (2014). "Gök-Türkler I", *Gök-Türkler I-II-III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. s. 1-218.
- TEYEK, Süleyman (2013). "Kitab-ı Dede Korkut'ta Diplomatik Lisan: Halkbilimi Bakımından Bir Anlam İncelemesi". Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- TEZCAN, Semih ve Hendrik Boeschoten (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TURAL, Sadık (2000). "Korkut Dede/Ata'yı Kavramak Yolunda", *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nisanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. XIII-XXXVI.
- TÜRKMEN, Fikret (1988). "Dede Korkut Hikâyelerinin Anadolu ve Rumelinde Yaşayan Kolları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, C. 36, S. 36, s. 157-177.
- TÜRKMEN, Fikret ve Arıkan, Metin (2011). *Kazak Destanları VIII: Alpamus Batır - Kambar Batır*, haz. Fikret Türkmen-Metin Arıkan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YURTSEVER, Derya (2019). "Feminist Kuramlar Bağlamında Dede Korkut Kitabı'nda Kadın". Yüksek Lisans Tezi. Aksaray: Aksaray Üniversitesi.